

הושע מורה התשובה

מים ראשונים: "וקח טוב" אומר הושע. אז לקחנו דברים שכתבנו לפני ט"ב שנים והוספנו בהם לקח טוב. שבת תשובה הפכה במרוצת השנים לשבת שובה בשל הפטרת השבת הלכותה מספר הושע הפותחת במילים: "שובה ישראל". זכה הושע, הנביא שכ"כ כעס על עם ישראל, להיות נביא התשובה שמספרו אנו קוראים בשבת שובה, מה שלא היה בהכרח נכון בתקופות ובמנהגים שונים. ראו דברינו [דרשו ה' בהמצאו](#) בשבת זו.

שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור לא יושענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירחם יתום: ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח פשושנה ויך שרשי פלבנון: ילכו ינקותי ויהי כזית הודו וריח לו פלבנון: ישוב ישובי בצלו יחי דגן ויפרחו כגפן זכרזי פנין לבנון: (הושע פרק יד פסוקים ב-ח).

למה הושע

כל הנביאים קוראים לישראל לתשובה אבל לא כהושע. ירמיה אמר: "אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב" (ירמיה ד א).² וישעיה אמר: "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה ו) ולא מלמדים את ישראל מה לומר.³ אבל הושע אמר: עשו תשובה, ומלמדם מה יפייסו על עצמם: "שובה ישראל עד ה' אלהיך ... קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ... ואמרו אליו: כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו". (פסיקתא רבתי פסקא מד שובה ישראל).⁴

"וישב ראובן אל הבור" - אמר לו הקב"ה: מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה. חייך שכן בך עומד ופותח בתשובה תחילה. ואיזה זה? הושע, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (בראשית רבה פד יט).⁵

¹ תשובה, שיבה, משובה ושובה משמשים לשון נופל על לשון מליצית, כולם משורש ש"ב. כך גם "שובו יושבי בצילו" הגם שהוא משורש יש"ב. עדיין הכל בצליל אחד. וכך גם בנביאים רבים אחרים. התשובה לה', השיבה לארץ והשיבה המחודשת בה, משולבים זה בזה והם התשובה למשובה ולשובה שגרמו לחורבן ולגלות. ראו דברינו [מתשובה לשיבה](#) בפרשת ניצבים. שילוב "שיבות" אלה יוצר את הקשר הסמוי-מה בין תשעה באב וימים נוראים. שבע הפטרות הנחמה הם חוט מקשר של תקוה, גאולה ותשובה/שיבה, בין אבל תשעה באב ובין הסליחה והכפרה של ראש השנה ויום הכיפורים. חוט שני שהופך ללבן (ללבנון - פעמיים בפסוקים לעיל) בין כסה לעשור. תשובת היחיד מחטאיו שזורה בשיבת הכלל מגלותו. "מלוך על כל העולם בכבוד" ו"מלך על כל הארץ" שזורים עם שיבת "האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים", אשר באים להשתחוות "לה' בהר הקודש בירושלים" ואשר מחיים דגן ופורחים כגפן.

² ראו גם "אם" נוסף בירמיהו, קשה עוד יותר: "לכן לה אמר ה' אם תשוב ואשביך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, ישובי הקה אלקיך ואתה לא תשוב אליהם" (ירמיהו טו יט). כנגדם, אפשר למצוא בירמיהו קריאות חיוביות לתשובה דוגמת זו של הושע, כגון בירמיהו פרק ג פסוקים יב ויד: "הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל נאם ה' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם: ... שובו בנים שובבים נאם ה' כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממפסקה והביאתי אתכם ציון". והדרשן גאן לא מוותר חותר להראות מדוע נבחר הושע דווקא.

³ ירמיהו אומר "אם תשוב", אם וכאשר, ישעיהו אומר "דרשו ה' בהמצאו", היינו ברגעים מסוימים, ואילו הושע לא רק שקורא "שובה ישראל" ללא תנאים או זמן, ולא רק מוסיף "עד ה' אלהיך", אלא גם מפרט איך וכיצד: "קחו עמכם דברים, אמרו אליו כל תשא עון, נשלמה פרים שפתינו וכו'". הציטוט מישעיהו "דרשו ה' בהמצאו" מעניין במיוחד, משום שעפ"י שיטת הפסיקתא, בשנים בהם יש שתי שבתות בין ראש השנה וסוכות, היו קוראים "דרשו ה' בהמצאו" בשבת שלפני יום הכיפורים ואת "שובה ישראל" של הושע בשבת שבין יום הכיפורים וסוכות! ראו פסיקתא דרב כהנא פסקא כד וכן שולחן ערוך אורח חיים סימן תכח, וכבר זכינו לדון בנושא זה בדברינו [דרשו ה' בהמצאו](#) בשבת זו. בישעיהו יש גם פסוקי תשובה נאים כגון זה שבישעיהו מד כב: "מחיתי קעב פשעיך וקצנן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך", ואחרי כל זאת, הדרשן דבק בהושע ואנו נזכרים איתו.

⁴ הדגשת הושע כנביא חיובי המלמד את התשובה היא מעין "תשובת משקל" להושע נביא הזעם והשלילה. ראו דברי חז"ל הקשים על הושע, פסחים פז ע"א: "אמר לו הקב"ה להושע: בניך חטאו. והיה לו לומר: בניך הם, בני חנוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב, גלגל רחמך עליהן. לא דיו שלא אמר כך, אלא אמר לפניו: ריבונו של עולם, כל העולם שלך הוא - העבירים באומה אחרת. אמר הקב"ה: מה אעשה לזקן זה?". ומאליה מתבקשת ההשוואה הניגודית עם משה שלא וויתר, וכאשר נאמר לו: "ועתה הניחה לי ויחר אפי בכם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב י, ובדברים ט יד) "הרץ ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממני", הוא עומד בפרץ ומזכיר את זכות האבות: "זכר לאברהם יצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארצה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם". אפשר שזו באמת הסיבה לבחירת הושע כנביא התשובה! אדרבא, דווקא הוא. כאילו אומר לכל אחד ואחד מישראל: צא ולמד מהנביא הושע שלא נמנע מלשנות את עמדתו, אף אתה תעשה כן!

⁵ הראשון שעשה תשובה היה קין וכשראה אותו אדם הראשון שעשה תשובה ונמחל לו (חצי) התקנא בו (פסיקתא דרב כהנא כד), אבל תשובתו של קין הייתה "כגונב דעת העליונה" (שם וכן בבראשית רבה כב, ויקרא רבה י ועוד). ראובן, לעומת זאת, חוזר אל הבור ומנסה לתקן את מעשיו מן היסוד ולחזור בתשובת המשקל. והושע שהוא משבט ראובן? אולי גם הוא שב בתשובה בפרק יד החותם את ספרו, מדבריו הקשים בשאר פרקי הספר. האם גם זו תיחשב כ'תשובת המשקל'?

גופא: עד אימתי זכות אבות קימת? ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבא בן זבדא: עד יהואחז ... ר' יהושע בן לוי אמר: עד אליהו ... שמואל אמר: עד הושע ... (ויקרא רבה לו ו).⁶

"שובה ישראל" – חוזר ומרפא

כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" (ישעיה נה ח) - אין מידת הקב"ה כמידת בשר ודם. מידת בשר ודם מדליק את הנר מתוך הנר, שאין יכול להדליק אורה מתוך אפילה. הקב"ה יתברך שמו, כשברא את עולמו היה הכל חושך תוהו ובוהו והוציא אור מתוך חושך, שנאמר: "והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום", מה כתיב אחריו? "ויאמר אלהים יהי אור והי אור".⁷ בשר ודם משמוציא אפופסין (גזר דין) אינו יכול לחזור בו. אבל הקב"ה חוזר בו לאחר אפופסין, שנאמר: "תאשם שומרון כי מרתה באלהיה" (הושע יד א), מה כתב אחריו? "שובה ישראל". אין לך כל נביא שהכה ישראל שלא חזר ונתן להם איספלניס וריפא אותם.⁸ כל מכה ומכה שהייתה, חוזר ומרפא. הושע אומר "כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל" (הושע א ו) וחזר ואמר "ורחמתי את לא רחמתי" הוא הפה שאמר "ולא שבו אל ה' אלהיהם" (הושע ז י) חזר וריפא ואמר "שובה ישראל עד ה' אלהיך". (פסיקתא רבתי מד).⁹

"עד ה' אלהיך" – ביני ובינך

אמר ר' יודה בר' סימון: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" - אפילו כפרתה בעיקר. אמר ר' לעזר: בנוהג שבעולם אדם עומד מבזה את חבירו ברבים ולאחר זמן הוא מבקש לרצות לו והוא אומר לו: את מבזה אותי ברבים ומתרצה אותי ביני ובינך? לך והבא אותן האנשים שבזית אותי לפניכם ואני מתרצה לך. אבל הקב"ה אינו כן, אלא אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק והקב"ה אומר לו לעשות תשובה ביני ובינך ואני מקבלך. (פסיקתא דרב כהנא, פסקא כד).¹⁰

אמר רבי לוי: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך". (יומא פו ע"א).¹¹

"עד ה' אלהיך" - עד שנתון במידת רחמים ... עד שלא ימתח עליכם מידת הדין (פסיקתא רבתי מד).¹²

⁶ אם אין יותר זכות אבות להישען עליה, בוודאי שצריכים לדעת איך לעשות תשובה. אך ראו שם בסיום המדרש: "אמר ר' אחא: לעולם זכות אבות קיימת ..." ונראה מנוסח תפילותינו שדעה אחרונה זו נתקבלה. ראו דברינו **זכות אבות** בפרשת בחוקות.

⁷ הפלא הגדול של התשובה הוא שהיא יוצרת מציאות ובריאה חדשה, ראו הלכות תשובה לרמב"ם פרק ב הלכה ד: " ... ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים". התשובה חורגת מכללי הצדק והמשפט ושכר ועונש הטבעיים ורק בורא עולם יכול לברוא ולקבל אותה. ראו פסיקתא דרב כהנא פסקא כד - שובה: "טוב וישר י"י על כן יורה חטאים בדרך (תהלים כה ח). שאלו לחכמה: החוטא מהו עונשו? אמרה להם: וחטאים תרדף רעה (משלי יג כא). שאלו לנבואה: החוטא מהו עונשו? אמרה להם: הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח ד). שאלו לתורה: חוטא מה עונשו? אמרה להם: יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה: החוטא מהו עונשו? אמר להם: יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא הוא דכתיב: טוב וישר י"י על כן יורה חטאים בדרך וגו' (תהלים כה ח). ראו מקור מדרש זה בירושלמי מכות פרק ב הלכה ו ושם הוא בהקשר עם רוצח בשגגה! וכל זה דווקא מישיעיהו שאמר: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" - אז מה תרומתו הייחודית של הושע?

⁸ אספלניס, תחבושת, פלסטר. וממי למדו הנביאים לחזור ולרפא היכן שהוכיחו וענשו? מהקב"ה שאמר: מחצתי ואני ארפא".
⁹ ובהמשך פסיקתא רבתי שם: "תשובה חביבה לפני הקב"ה שהוא מבטל דבריו בשביל התשובה ...". ראו במקור שם. וביומא פו ע"ב: "גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה" (את איסור החזרת גרושתו אם נשאת בינתיים לאיש אחר, ראו במקור שם). אבל גדולתה של התשובה, באה מהכרת החטא. אין זו בריאה חדשה לגמרי. הקריאה "שובה ישראל" עומדת כנגד "תאשם שומרון". ראו מדרש קלר ספרי פרשת בלק שדורש מכאן סמיכות פרשיות ומביא את המשל על המדינה שמרדה על המלך. זה החידוש של הושע. ולפי זה היינו באמת צריכים להתחיל לקרוא את הפסטרנו מתחילת פרק יד: "תאשם שמרון כי מרתה באלהיה" ולא מהפסוק השני: "שובה ישראל". אבל כך שוב היינו חוזרים להושע השלילי והזועם ויצא שכרנו בהפסדו. אולי מספיק: "כי כשלת בעוונך".

¹⁰ ראו דברינו **גילוי החטא או כיסוי** ביום הכיפורים. שם ראינו את האבחנה בין חטאים שבין אדם לחברו שמצווה לפרטם ולפרסמם ברבים (בעת שעושה תשובה ומתוודה על חטאיו) ובין חטאים שבין אדם למקום שבהם הצניעות והכיסוי עדיפים. וכדברי רמב"ם בהלכות תשובה פרק ב הלכה ה: "ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם ... וכל המתנאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו, אין תשובתו גמורה, שנאמר: מכסה פשעיו לא יצליח. במה דברים אמורים - בעבירות שבין אדם לחבירו, אבל בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרטם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם. אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו ... וטובה היא לו שלא נתגלה עונו, שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה". אבל יש גם היבט של חטא מפורסם ושאינו מפורסם, וכאן האדם עמד וגידף את הקב"ה בפרהסיא! האם אין זה מסוג חטא חילול השם שאין לו כפרה אלא במיתה ואין תשובה לבד מועילה? (ראו יומא פו ע"א: ארבעה חלוקי כפרה). נראה שכדרך מדרשי האגדה, אין מדרש זה בא להכריע להלכה, אלא להביע רעיון. גם אם כפרת בעיקר ולא עוד אלא שגידפת את הקב"ה בפומבי, אין כבודו נפגע במאומה והעניין נשאר בינך וביני.

¹¹ הושע נוקט בלשונו של משה בתורה: "וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל" (דברים ד ל, דברים ב ב). המריה היא בה: "כי מרתה באלוהיה". התשובה היא: "עד ה' אלהיך" - אומר לנו הושע. מה יותר קרוב? כך או כך, כל זה הוא בינך וביני קונן.

¹² המריה היא באלהים ומידת הדין מתוחה ועומדת כל העת. התשובה או השיבה היא "עד ה'" - עד מידת הרחמים שמצויה ונתונה לפרקים. כאן הושע דווקא דומה לישיעיהו "דרשו ה' בהימצאו". צריך לכוון לזמן המתאים, בו מידת הרחמים גוברת.

דבר אחר: עד ה' אלהיך - אמרו לו: רבש"ע, מתייראין אנו מן העונות שהם מרובים. אמר דוד: "כי עונותי עברו ראש"י" (תהלים לח ה). וכן עזרא אמר: "כי עונותינו רבו למעלה ראש ואשמותינו גדלה עד לשמים" (עזרא ט ו).¹³ אמר הקב"ה: אל תתייראו מן הדבר הזה. אם הם עד הרקיע ואתם עושים תשובה, אני סולח. ולא עד הראשון ולא עד השני ולא עד השלישי, אלא אפילו עד השביעי,¹⁴ עד כסא הכבוד, ואתם עושים תשובה, מיד אני מקבל אתכם: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" - שובה ישראל, ואפילו עונות עד ה' אלהיך.¹⁵

דבר אחר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" - לבן מלך שהיה רחוק מאביו מהלך מאה יום. אמרו לו אוהביו: חזור אצל אביך. אמר להם: איני יכול. שלח אביו ואמר לו: הִלֵּךְ¹⁶ מה שאתה יכול לפי כוחך, ואני בא אצלך בשאר הדרך. כך אמר להם הקב"ה: "שובו אלי ושובה אליכם" (מלאכי ג ז). (פסיקתא רבתי מד).¹⁷

"כי כשלת בעוונך" - מאהבה ומיראה

אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך".¹⁸ הא עון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול. איני, והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר: "ובשוב רשע מרשעתו ... הוא יחיה" (יחזקאל לג יט)! - לא קשיא; כאן מאהבה, כאן מיראה". (יומא פו ע"ב).¹⁹

דבר אחד: "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך". כל הנביאים שהכו את ישראל הפוסם בנפילה, ירמיה אמר: "לכן יהי דרכם להם וגו' ידחו ונפלו בה" (ירמיה כג יב). וכן עמוס אמר: "נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל" (עמוס ב ה). אבל הושע לא עשאה אלא מתקלת, שנאמר: "כי כשלת בעונך". (פסיקתא רבתי שם).²⁰

"קחו עמכם דברים" - דברים אני מבקש

... זהו שכתוב: "קחו עמכם דברים" (הושע יד ג) - זהו שאמר הכתוב: "ארחץ בניקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'" (תהלים כו ו-ז) ... לפי שישאל אומרים: ריבון העולם, הנשיאים חוטאים ומביאים קרבן ומתכפר להם, משיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו, אנו אין לנו קרבן ... עניים אנו ואין לנו להביא קורבנות. אמר להם: דברים

¹³ וניתן להוסיף גם את הפסוק בירמיהו יד ז: "אם עֲוִינוּ עָנּוּ בָנוּ ה' עֲשֵׂה לָמַעַן שָׁמַךְ כִּי רַבּוּ מְשׁוּבְתֵינוּ לָךְ חֲטָאנוּ".
¹⁴ הרקיע השביעי שלפני כסא הכבוד המכונה ערבות. ראו שמות הרקיעים במדרש תהלים (שוחר טוב בובר) מזמור קיד: "וילון רקיע שחק זבול מעון מכון ערבות". ומכאן כינוי של הקב"ה "רוכב ערבות".

¹⁵ עפ"י דרשה זו אין צורך לדון בהבדל בין ההמריה שהיא "באלוהיה" ובין התשובה שהיא "עד ה' אלוהיך", עד להיכן מגיעה ההמריה ועד לאן מגיעה התשובה. ראו הערה 11 לעיל. אין גם צורך להסביר את הדילוג של ההפטרה מעל פסוק א: "תאשם שומרון". הכל נמצא בפסוק ב. העוונות הגיעו "עד ה' אלוהיך" - עד כיסא הכבוד - ועד שם גם התשובה מגעת, או אולי משם היא מתחילה. ראו עוד שם בפסיקתא רבתי: "שובה ישראל עד ה' אלהיך - דרש רבינו הקדוש: גדול כוחה של תשובה שכיון שאדם מהרהר בלבו לעשות תשובה מיד היא עולה. לא עד עשרה מילים ולא עשרים ולא עד מאה, אלא עד מהלך חמש מאות שנים. ולא עד הרקיע הראשון אלא עד רקיע השביעי. ולא עד רקיע השביעי אלא שהיא עומדת לפני כסא הכבוד. כן הושע אומר: שובה ישראל עד ה' אלהיך". ושוב, מדרש עוקף הלכה שהרי תשובה מחייבת: הכרה בחטא, ווידוי, קבלה לעתיד ועוד. ראו הלכות תשובה לרמב"ם.

¹⁶ כמו הִפֹּךְ, שָׁפֹךְ או חֲנוּךְ לנער ובמובן של לָךְ.

¹⁷ כאן ירדנו מהרקיעים ומכסא הכבוד וחזרנו אל הקרקע האנושית. הושע קורא לכנסת ישראל לשוב עד ה' והם עונים שאין בכוחם לעשות את כל הדרך הקשה הזו. והקב"ה עונה להם: תלכו את כבדת הדרך שאתם יכולים ואני כבר אעשה את שאר הדרך ואבוא לקראתכם. בדומה לדרשה בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה ה סימן ב: "קול דודי דופק פתחי לי, רבי יסא אמר: אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו". וכל זה על בסיס הפסוק במלאכי: "שובו אלי ושובה אליכם". ראו המשך הפסוק שם שבני ישראל שואלים: "במה נשוב?". יש שמעמתיים פסוק זה ממלאכי עם הפסוק באיכה: "השיבנו ה' אליך ונשובה" - מי צריך לעשות את הצעד הראשון, כנסת ישראל או הקב"ה? וכאן, פשרה או אולי הכרעה. כנסת ישראל חייבת לעשות את הצעד הראשון, קטן וראשוני ככל שיהיה. אין צורך להגיע לשום רקיע. כאן, על הקרקע האנושית, צעד קטן ראשון. "שובה ישראל" קורא הושע בסוף ספרו הפותח את ספר תרי עשר (הנביאים). "שובו אלי ושובה אליכם" משלים מלאכי בסוף ספרו החותם את תרי עשר. זה, הושע, בבית ראשון, וזה, מלאכי בבית שני. את "שובה ישראל" אנו קוראים בהפטרת שבת שובה ואת "שובו אלי" בהפטרת שבת הגדול. זה בתשרי וזה בניסן בהפרש של כחצי שנה.

¹⁸ עוון הוא בד"כ מזיד ואילו "כשלת" משמע מעידה, היינו מעשה בשגגה. העוון - המעשה במזיד, הופך לכשל - מעשה בשגגה. ראו דברינו [חטאתי, עוונתי פשעתי](#) ביום הכיפורים.

¹⁹ התשובה הופכת את הזדונות לשגגות. נכון שיחזקאל הנביא מציג דרגה גבוהה יותר של תשובה מאהבה בה הזדונות נהפכים לזכויות, אבל הושע מלמד אותנו את התשובה של יראה שגם היא חשובה ואולי ריאלית יותר. ראו דברינו [זדונות שגגות וזכויות](#) ביום הכיפורים. הושע לשיטתו שהרי הוא מתחיל בפסוק "תאשם שומרון" ומשם ממשיך לתשובה. את ההבדל בין תשובה מאהבה לתשובה מיראה נראה גם להלן. בינתיים, ראו דברינו [עשה מאהבה עשה מיראה](#) בפרשת עקב ובהם דברי הירושלמי במסכת ברכות פרק ט: "עשה מאהבה ועשה מיראה. עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב ואין אוהב שונא. עשה מיראה שאם באת לבטות דע שאתה ירא ואין ירא מבעט". אין עשייה רק מאהבה, ואין קיצורי דרך. תשובה מיראה קודם.

²⁰ מתקלת היינו תקלה. ושוב, משום שאנחנו מדלגים על פסוק א: "תאשם שומרון כי מרתה באלוהיה", אפילו המריה אין כאן. רק כישלון. כילד שלומד ומתנסה לראשונה במשהו חדש, כמעידה חד-פעמית. והדברים חוזרים להערה 18 לעיל.

אני מבקש, שנאמר: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' " ואני מוחל על כל עונותיכם. ואין דברים אלא דברי תורה ... אמרו לו: אין אנו יודעין. אמר להם: בכו והתפללו לפני ואני מקבל. אבותיכם כשנשתעבדו במצרים לא בתפילה פדיתי אותם? ... בימי יהושע לא בתפילה עשיתי להם נסים? ... בימי שמואל לא בתפילה שמעתי להם? ... הוי: איני מבקש מכם לא זבחים ולא קורבנות אלא דברים. שנאמר: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ". לכך אמר דוד: "ארחץ בניקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' " - איני אומר להקריב לך, אלא "לשמוע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך", שאני מודה לך על דברי תורה. (שמות רבה לח ד פרשת תצוה).²¹

ר' נחמיה אומר: "קחו עמכם דברים" - באו בעלי דברים, קראים טובים, דורשים טובים, כגון לוי בן סיוסי וחבריו. לוי בן סיוסי באו הגייסות לעירו, נכנסו הגייסות ונטל ספר תורה ועלה לראש הגג. אמר לפניו: ריבון העולמים, אם בטלתי מילה אחת מספר זה, יעלו לכאן הליסטים. ואם לא, ילכו מכאן. מיד חפשו ולא מצאו. תלמידו עשה כן ויבשה ימינו והלכו הליסטים. תלמיד תלמידו עשה כן ולא יבשה ימינו ולא הלכו הליסטים. סברו לומר: אין שוטה ניפגע ולא בשר המת מרגיש באזמל. (פסיקתא דרב כהנא, פסקא כד).²²

"ארפא משובתם, אוהבם נדבה" - גדולתה של התשובה

אמר רבי חמא ברבי חנינא: גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם, שנאמר: "ארפא משובתם אוהבם נדבה". רבי חמא ברבי חנינא רמי²³: כתיב: "שובו בנים שובבים" (ירמיהו ג יד), דמעיקרא שובבים אתם. וכתוב: "ארפא משובתים!" לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה. (מסכת יומא פו ע"א).²⁴

תניא, היה רבי מאיר אומר: גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו, שנאמר: "ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו". מהם לא נאמר, אלא ממנו. (שם).²⁵

אמר הקב"ה לישראל: בני, איני מקבל מכם, לא עולות ולא חטאות ולא אשמות ולא מנחות, אלא שתרכו אותי בתפילה בתחינה ובכוונת הלב. (פסיקתא רבתי הוספה א פרשה ג שובה)²⁶

²¹ מדרש זה הוא מהמדרשים הבולטים בנושא העלאת ערך התפילה (תודה) ודברי תורה מול הקורבנות ומומלץ לקרוא אותו במקור במלואו ולהתרשם איך הוא משלב את דברי דוד בתהלים עם דברי הושע בפרשתנו. אפילו כשדוד מסובב את מזבח ה' אין זה להקריב קורבן, אלא להתפלל וללמוד תורה. רחיצת הכפיים בניקיון (או הרחיצה בניקיון הכפיים), סביב מזבח ה', איננה מתבטאת בהבאת קרבן, כי אם: "לשמוע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך" (כבית הכנסת שלנו). מה שמעצים עוד יותר מדרש זה הוא מיקומו בפרשת תצוה בקורבנות של חניכת הכהנים. הריצו לאהרון על חטא העגל אינו בהטלת עבודת הכהונה ומעשה הקרבנות עליו, כמשקל נגד למעשה העגל, אלא בתפילה ובלקחת דברים על בסיס דברי הושע. ראו דרשת "דבר אחר" בהמשך המדרש שם, המסתיימת במילים: "אף כאן הוא אומר: זה הדבר אשר תעשה להם, לפי שלא התרצה הקב"ה לאהרן אלא ע"י התפילה". וכל זה נדרש מהפסוק שלנו בהושע שצריך לקרוא אותו בשלמותו: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו". מדרש שמות רבה זה מתווכח עם מדרשי ספר ויקרא (ספרא, ויקרא רבה) שרואים בקרבנות שהביא אהרון בעת חניכתו, תשובה לחטא העגל. ראו דברינו פיו של שטן בפרשת שמיני וכן ונשלמה פרים שפתינו בפרשת ויקרא.

²² גם דברים צריך לדעת מה, כמה וכיצד לומר. כפי שבקורבנות יש סייגים וגדרים, כך גם בתפילה. ויש לכך דוגמאות רבות בש"ס ובמדרשים (מגילה כה ע"א, ברכות נד ע"א ועוד). הבולטת והקרוכה ביותר למקרה זה של לוי בן סיוסי היא חוני המעגל שביקשו חכמים לנדתו: "שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו" (תענית פרק ג משנה ח). ראו דברינו סיפור חוני המעגל – עיון מחדש בשמיני עצרת וראו גם דברינו תפילה קצרה בפרשת בעלותך, וכמו כן עיון תפילה בדפים המיוחדים.

²³ מעמית שני פסוקים זה כנגד זה. רמי = מקשה בארמית.

²⁴ חזרנו לאהבה וליראה ובהם נסיים. לעיל, על קטע הפסוק "כי כשלת בעוונך", בהשוואה עם דברי יחזקאל: "ובשוב רשע מרשעתו ... הוא יחיה", ראינו שהושע "מסתפק" בתשובה של יראה. די לו שזדונות ייעשו כשגגות ושהעון יהפוך למכשול. כאן, בהשוואה עם דברי ירמיהו: "שובו בנים שובבים", הושע בא מאהבה ובאהבה. ירמיהו מדבר על תשובה או שיבה מהמשובה ומהשובבה. הכל עדיין באותו צליל אם לא באותו שורש (ראו הערה 1 לעיל). לאמר, השובבות לא נעקרה כליל. בא הושע ומשלב את השורש רפ"א בתהליך התשובה, המורה על תיקון גמור, על ריפוי מוחלט של השובבות. האם זה ייתכן? רק מאהבה גמורה. ונסיים במוטיב שפתחנו בו, למה דווקא הושע נבחר למורה התשובה. ותשובתנו במדרש ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שמב: "אין לך בכל הנביאים שהיו דבריו קשים כהושע. תחילת דבריו אמר להם: תן להם ה' מה תתן תן להם רחם משכיל (הושע ט יד). וחזר ואמר להם דברי נחומים: ילכו ינקותי ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון, ואומר: ישובו ישובי בצל יחידי דגן ופרחו כגפן זכרו קוין לבנון. ואומר: ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל פרח פשוטה וכן שרשי כלבנון". שלושה פסוקים ברצף המסתיימים ב"לבנון" (שהמדרש בחר להביאם שלא כסדר הפסוקים במקרא).

²⁵ יחיד יכול לרפא את העולם כולו! ראו עוד על גדולתה וערכה של התשובה בגמרא יומא שם: ואמר רבי יוחנן: גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה ... אמר רבי יונתן: גדולה תשובה שמקרבת [שמביאה] את הגאולה ... אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות ... אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם וכו'. וכבר הקדשנו דף מיוחד לגדולתה של התשובה בשבת שובה בשנה האחרת.

²⁶ ואם נחזור לנושא התשובה, שתדיר הולכת עם רעיון התפילה, שמעתי פעם "מדרש פליאה" האומר: "כנסת ישראל אומרת: השיבנו ה' אלי ונשובה והקב"ה אומר: שובו אלי ואשובה אליכם - יחיד ורבים, הלכה כרבים". מקור דרשה זו הוא איכה רבה ה כא, אבל שם אין את הסימות: יחיד ורבים הלכה כרבים). ראו דברינו שובו אלי ... השיבנו אליך בשבת שובה. נראה שמדובר בתוספת 'חסידית' וכל היודע על מקור לדרשה מופלאה זו מתבקש להודיענו בשורתו בהקדם ויבוא על שכרו משלם.

שבת שלום

שנה טובה וגמר חתימה טובה²⁷

מחלקי המים

מים אחרונים: סוף דבר, גם בהרחבת הדף לא יצאנו ידי חובת כל המדרשים והתמקדנו בשני הפסוקים הראשונים. טובה מכל דף שלנו, היא הקריאה הרצופה במקורות שעיקרם הם שלושה: פסיקתא דרב כהנא פסקא כד (כה) - שובה, פסיקתא רבתי פסקא מד - שובה וגמרא יומא דף פו.

העם אשר ה'ה משובה ושובבה

מוסר נביאי לא שמע

ולקולם לא שעה

ותבוא עדיו השואה

מאצו נלה והלך בשבה

האם עוד תהא לו תקומה ושיבה?

...

שובו אלי מפרום נשמע

ונאשובה אליכם חזר ונשנה

אם תשובו אלי בתשובה שלמה

תשובו אל ארצכם בנחת ושובה

ברוח רעננה ובנפש טהורה ושלמה

לעולם היא לכם למורשה ומושבה.

²⁷ חותני, יוסף יהודה ריינר זצ"ל הקפיד לברך את מכריו, משפחתו וכל יהודי שנקרה בדרכו בברכת גמר חתימה טובה, מיד לאחר תפילת יום ראשון של ראש השנה. זאת, עפ"י דרשת שלושה הספרים הנפתחים בראש השנה: "אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים" (ראש השנה טז ע"ב). לעצמנו אנו אומרים "נכתב" ו"כתבנו" כל עשרת ימי תשובה. רק בתפילת נעילה אנו אומרים "נחתם" ו"חתמנו", שכן אנו מחזיקים עצמנו כבינוניים שהם תלויים ועומדים עד הרגע האחרון. אבל שאר כל האדם, מוחזקים בעינינו כצדיקים גמורים שכבר נכתבו ונחתמו לחיים טובים ביום הראשון של ראש השנה וכל שנותר לאחל להם הוא "גמר חתימה טובה". לא "חתימה טובה", אלא "גמר חתימה טובה"!